

Beginnen met libellen: voldoening en valkuilen

Tekst:
Joost Brouwer &
Henk Kortekaas

Er zijn grote libellen, en kleine blauw-met-zwarte. Dat weet je al gauw als je een klein beetje op libellen gaat letten. Maar op een gegeven moment wil je meer weten omdat je ziet dat die grote toch niet allemaal hetzelfde zijn, en die kleine blauwe misschien ook niet.

Als je net begint met libellen ben je vrij onwetend. Maar met behulp van veldgidsen, determineertabellen en de ecologische libellenatlas, kun je je kennis stukje bij beetje laten groeien. Meegaan op excursie, met een ervaren libellenkenner, is daarbij ook erg nuttig. Maar in je eentje kun je ook een eind komen. Op een gegeven moment heb je dan genoeg zelfvertrouwen om je waarnemingen op te sturen naar De Vlinderstichting. Dat geeft voldoening, vooral als je daarna in een jaarverslag ziet dat die ene nieuwe stip op de kaart jouw eigen waarneming is.

Losse waarnemingen doorgeven is zeker nuttig, maar het verband ontbreekt. Eigenlijk zou je een bepaald gebied een heel jaar door op libellen moeten gaan inventariseren. Maar wil je je wel vastleggen om bijna elke week op libellen uit te gaan? En bovendien: weet je er wel genoeg van? Je denkt zelf misschien te gauw van niet. De Vlinderstichting en Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL) vinden waarschijnlijk al gauw van wel: al doende leert men, je moet toch een keer voor het eerst gaan inventariseren, en bij minder waarschijnlijke waarnemingen krijg je gewoon een vriendelijk briefje of je wat meer informatie kunt geven.

Zo gingen wij tweeën dan in 2003, op ons 49ste en 79ste, voor het eerst van ons leven een gebied op libellen inventariseren. Op Laag-Wolfheze was dat, een gebied van Natuurmonumenten waar de afdeling Wageningen en Omstreken van de KNNV ook naar allerlei andere soortengroepen ging kijken. Een gebied waarvan we eerst dachten: "Moeten we hier gaan inventariseren?!" De 160 hectare lag ingeklemd tussen de A50 en twee provinciale wegen. En elke vierkante meter leek wel een keer op de schop geweest te zijn: als akker of bouwland, voor een middeleeuws kerkje of een hesenweg, of om een sprenge te graven of een loopgraaf tijdens de Slag om Arnhem. Maar ja, dit was het beschikbare gebied, en de beek en het bos tussen twee hoger gelegen stukken hei zagen er toch niet onaardig uit. Aan de slag dus.

Zo deden we het

Als je een project begint, moet je natuurlijk eerst weten wat je wilt bereiken. Dat was eenvoudig: we wilden weten welke libellen wanneer en waar in Laag-Wolfheze aanwezig waren en of ze zich er voortplantten of niet. De beste plekken voor libellen leken de poeltjes die iets van de beek aflagen. In 2003 ging Henk 24 keer inventariseren, als het weer gunstig leek voor libellen, en in 2004 zes keer. Hij liep dan een min of meer vaste route en telde voor elk watertje apart alle libellen die hij er zag. Vangen deed hij niet, wel gebruikte hij zijn fototoestel met 180 mm macrolens als verrekijker. En soms moest de foto zelf uitsluitel geven over welke soort het ging. Joost ging wat minder geregeld en gebruikte nog wel eens een net om een juffer of heidelibel op naam te kunnen brengen. Ook kregen we van collega's losse waarnemingen door, met name in 2004.

Voldoening

Voldoening heeft het inventariseren ons zeker gegeven. Je bent veel buiten, je kijkt veel, en je maakt de veranderingen door de seizoenen heen veel bewuster mee. Die heidelibellen, die waren er vorige week nog niet. En waar zijn de azuurwaterjuffers gebleven? Zijn die nu al weer weg? Bovendien gaat je kennis van libellen enorm vooruit: je herkent soorten veel sneller als je er een tijdje regelmatig naar gezocht hebt.

In totaal zagen we 23 soorten (tabel 1). Sommige daarvan waren nieuw voor ons, dat was natuurlijk extra leuk. De tengere pantserjuffer en de koraaljuffer, en twee geelvlekheidlibellen op een warme dag in augustus. Thuis lees je dan dat die geelvlekken in sommige jaren massaal uit het oosten aan komen waaien, en dan denk je "Yes!".

Henk Kortekaas

De geelvlekheidlibel (boven) en de koraaljuffer (onder) werden voor het eerst in dit gebied waargenomen.

Henk Kortekaas

Een nieuwe stip op de verspreidingskaart geeft ook speciale vol-doening. Nieuw voor ons gebied waren de zwervende pantserjuffer (1 ex.), de tengere pantserjuffer (42 ex.), de koraaljuffer (2x 1 ex.), geel-vlekheidlibel (2 ex.) en de bruine winterjuffer (1 ex. in 2003 en 3 ex. in 2004). Die bruine winterjuffer in 2003 werd gezien op 6 november, vijf dagen later dan in 'De Nederlandse Libellen' genoemde laatste vliegdatum! En de zwarte heidelibel op 10 juni 2003 was één dag eerder dan de vroegste datum in datzelfde boek. Er valt dus het nodige te ontdekken in Nederland, ook door de eenvoudige libellenenthousiasteling. De echte specialisten mogen dan uitmaken of zulke veranderingen in het vliegseizoen komen door klimaatsveranderingen.

Naast het vaststellen van aanwezigheid is het vaststellen van voortplantingsgedrag erg nuttig. Tijdens onze inventarisatie zagen we zulk gedrag van 15 soorten. Als je dan wat langer kijkt kan je bijvoorbeeld zien of het vrouwtje helemaal alleen de eitjes afzet, of begeleid door het mannetje, of in tandem met het mannetje. En of ze de eitjes met

haar legschede in of op planten afzet, boven of onder het water, of dat ze ze gewoon in het water laat vallen. Zo doe je door veel en oplet-tend te kijken zelf nieuwe gedragskennis op, waarover je thuis verder kan lezen.

Naar Rode Lijst-soorten kijk je natuurlijk met extra aandacht. De 'kwetsbare' glassnijder, slechts één keer waargenomen op Laag-Wolfheze, hebben we helaas niet gezien. Eerlijk gezegd zijn de aanwezige biotopen daar ook niet naar. Ook de tengere pantserjuffer wordt aangemerkt als 'kwetsbaar' maar lijkt het momenteel in Laag-Wolfheze goed te doen. De bruine winterjuffer, hoewel landelijk kennelijk herstellende, heeft nog steeds de status 'bedreigd'. Na de twee najaarswaarnemingen in Laag-Wolfheze de afgelopen twee jaar is vestiging zeker niet denkbeeldig. Het terrein lijkt er in elk geval geschikt voor. De waarnemingen van de koraaljuffer, een soort van hoogveen en kwel-milieu, waren ook speciaal. In kwelgebieden zoals op Laag-Wolfheze, gebieden dus waar grondwater uit de grond komt, bevriest het oppervlaktewater niet zo snel. Dat is gun-

Henk Kortekaas

De zwarte heidelibel was er vroeg bij in Laag-Wolfheze.

stig voor de larven van de koraaljuffer.

Door vaak libellen te gaan inventariseren zie je ook allerlei andere leuke beestjes en planten. Zo zagen we een rode wouw en een hazelworm. Bovendien krijg je dan een goed idee van wanneer je het beste op libellenexcursie kan gaan, met je vereniging of met je gezin dat eindelijk wel eens wil weten wat je nou eigenlijk doet bij dat inventariseren. En misschien mag je voor dat inventariseren wel op gebied komen dat anders verboden toegang is: komen waar bijna niemand anders mag komen, dat heeft toch zo zijn aantrekkingskracht voor de meesten van ons.

Als je meer wilt ...

Als je meer wilt kan je ook nog je gegevens zelf analyseren en eventueel een rapport schrijven. Die Tabel 1 bijvoorbeeld is heel eenvoudig te maken met Excel, en geeft een leuk overzicht van wat we allemaal gezien hebben. Bovendien bleek bij vergelijking met 'De Nederlandse Libellen' dat op Laag-Wolfheze bijna de complete libellenfauna van de centrale zandgronden van Nederland aanwezig is: 'ons' gebied is kennelijk een gebied van heel behoorlijke kwaliteit voor libellen. Dat vinden we best leuk.

Ook kan je met behulp van De Vlinderstichting of de Nederlandse

Heideterrein, Laag-Wolfheze.

Henk Kortekaas

Tabel 1 Vliegperiodes van libellen in Laag-Wolfheze in 2003 en 2004 (donker) en uiterste vliegperiodes in Nederland.

	maand:		apr		mei		juni		juli		aug		sep		okt		nov				
	decade:	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1			
Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam																				
Weidebeekjuffer	<i>Calopteryx splendens</i>																				
Zwervende pantserjuffer	<i>Lestes barbarus</i>																				
Gewone pantserjuffer	<i>L. sponsa</i>																				
Tengere pantserjuffer	<i>L. virens</i>																				
Houtpantserjuffer	<i>L. viridis</i>																				
Bruine winterjuffer	<i>Sympecma fusca</i>																				
Azuurwaterjuffer	<i>Coenagrion puella</i>																				
Vuurjuffer	<i>Pyrhosoma nymphula</i>																				
Watersnuffel	<i>Enallagma cyathigerum</i>																				
Lantaarntje	<i>Ischnura elegans</i>																				
Koraaljuffer	<i>Ceriagrion tenellum</i>																				
Blauwe glazenmaker	<i>Aeshna cyanea</i>																				
Bruine glazenmaker	<i>Aeshna grandis</i>																				
Paardenbijter	<i>Aeshna mixta</i>																				
Grote keizerlibel	<i>Anax imperator</i>																				
Platbuik	<i>Libellula depressa</i>																				
Viervlek	<i>L. quadrimaculata</i>																				
Gewone oeverlibel	<i>Orthetrum cancellatum</i>																				
Zwarte heidelibel	<i>Sympetrum danae</i>																				
Geelvlekheidelibel	<i>S. flaveolum</i>																				
Bloedrode heidelibel	<i>S. sanguineum</i>																				
Bruinrode heidelibel	<i>S. striolatum</i>																				
Steenrode heidelibel	<i>S. vulgatum</i>																				
aantal waargenomen soorten		1	1	1	3	9	9	9	12	13	12	14	11	11	9	11	7	7	5	2	2

 = de vliegtijd in Laag-Wolfheze, in 2003 en 2004

 = periode tussen vroegste en laatste waarneming ooit in Nederland

Henk Kortekaas

Gewone pantserjuffers. Het vrouwtje boort haar eitjes in de plantenstengel. Het mannetje heeft haar in de houdgreep.

Vereniging voor Libellenstudie je resultaten vergelijken met historische gegevens. Dan kom je op de nieuwe soorten voor je gebied die wij eerder noemden, maar kan je eventueel ook iets zeggen over voor- of achteruitgang. Dat deden wij ook heel voorzichtig voor een aantal soorten, die deels wel maar soms ook niet de landelijke trend leken te volgen. Het zou te ver voeren daar nu verder op in te gaan.

Valkuilen en gelegenheden die voorbij gingen

Natuurlijk gingen er ook dingen minder goed, dat is duidelijk. We hebben bijvoorbeeld niet helemaal een constante zoekinspanning geleverd en geen vaste route gelopen. Dat zal het moeilijk maken om de libellenaantallen die later op Laag-Wolfheze geteld worden direct te vergelijken met de resultaten van de inventarisatie die we net achter de rug hebben. Bovendien zitten er door vakanties gaten in onze set gegevens. Dat is bijna onvermijdelijk, tenzij iemand anders tijdelijk de inventarisatie overneemt. Maar het irriteert wel een beetje. Zo'n gat zit

misschien ook aan het begin van ons jaar: je moet eigenlijk bereid zijn zowel aan het begin als aan het eind van het jaar een paar keer te inventariseren zonder een libel te zien.

Verder hebben we, behalve het voortplantingsgedrag, geen gedragingen genoteerd, Veel tijd is daar eigenlijk ook niet voor: of je inventariseert, of je doet een gedragsstudie. Allebei tegelijk goed doen, gaat niet. Het noteren van bij toeval waargenomen gedrag kan natuurlijk wel. Uit onze waarnemingen blijkt dat op Laag-Wolfheze de keizerlibel duidelijk een voorkeur had voor de Paddenpoel, terwijl de bruine glazenmaker zijn rondjes vooral bij de Veenmospoel vloog. Als deze twee grote libellen een enkele keer samen rondvlogen bij de Paddenpoel gaf dat aanleiding tot schermutselingen. Ook de blauwe glazenmaker en de paardenbijter werden kennelijk niet geaccepteerd door de keizerlibel. De wat kleinere paardenbijter verschool zich dan, maar de blauwe glazenmaker liet zich niet uit het veld slaan.

Tenslotte hebben we geen libellenhuidjes of larven gezocht. Eerlijk gezegd hebben we daar ook de kennis niet voor: dat is weer een paar stapjes verder dan we nu zijn. Of we nog eens een gebied op libellen zouden willen inventariseren? Zeker wel! En dan natuurlijk nog beter dan de eerste keer.

KNNV-inventarisatie Laag-Wolfheze
Brouwer J. & D. van Dam (red.) 2005.
Inventarisatie van flora en fauna van Laag-Wolfheze in 2003 en 2004. Uitgave KNNV afdeling Wageningen en Omstreken, 139 pp.